

رویدادها، روایت‌ها و برداشتها: ماجرای ملوانان انگلیسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

• تألیف: محمود یزدان فام
عضو گروه علمی مطالعات آمریکا

• ناشر: پژوهشکده مطالعات راهبردی

• تاریخ تهیه: ۱۳۸۵

• تاریخ انتشار: مهر ۱۳۸۶

• مطالب مندرج در این متن، نظرات تهیه‌کنندگان آن بوده و لزوماً نظر پژوهشکده مطالعات راهبردی به شمار نمی‌آید.

• کلیه حقوق مربوط به متن حاضر متعلق به پژوهشکده مطالعات راهبردی است. بنابراین انتشار این مطلب بدون کسب اجازه کتبی از ناشر، غیرمجاز می‌باشد.

آدرس: تهران • خیابان کریم‌خان زند • خیابان آیان جنوبی • خیابان رودسر •

شماره ۱۱ • تلفن: ۸۸۸۰۱۱۴۷ • صندوق پستی ۱۴۱۵۵/۵۱۸۹ دورنگار: ۸۸۹۶۵۶۱

• Internet: <http://www.risstudies.org>

گزارش راهبردی

۱۳۸۶-۱-۵-۲۶۵

1 1 2 6

سخن ناشر

ضعف مطالعات امنیتی و راهبردی در جامعه ایران اگر چه ترجمه متون اصلی در این حوزه را اقتضاء می‌کند اما نمی‌توان منکر این واقعیت شد که هر جامعه‌ای نیازمند تولید متون بومی خود می‌باشد. پژوهشکده مطالعات راهبردی ضمن توجه به حوزه ترجمه و انتشار متون پایه و استمرار این سیاست، اهتمام جدی به مباحث بومی داشته و در این راستا چند محور اساسی را در دستور کار خود داشته است:

۱. گرایش به تولید دیدگاه‌های بومی در حوزه مسایل راهبردی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در «فصلنامه مطالعات راهبردی» که نتیجه آن انتشار نشریه‌ای تخصصی با رویکرد ایرانی در این زمینه می‌باشد.
 ۲. سفارش و اجرای پروژه‌های تحقیقاتی میان مدت و بلندمدت که قابلیت انتشار بصورت کتاب را داشته باشند.
 ۳. تهیه «متون کاربردی» که بصورت گزارش در خصوص مسایل جاری راهبردی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران تهیه و تالیف شده و جهت مراجع ذی‌ربط ارسال می‌گردند.
- در این میان گزارش‌های تهیه شده از ارزش کاربردی بالایی برخوردار هستند که استقبال به عمل آمده از سوی حوزه اجرایی، موید این مدعا می‌باشد. پژوهشکده مطالعات راهبردی خرسند است که از این طریق توانسته سنت پژوهشی تازه‌ای را در جامعه علمی ایران بنیاد گذارد و امیدوار است تا با استمرار و تقویت این سنت شاهد رشد و توسعه ضریب نفوذ دیدگاه‌های کارشناسی در حوزه اجرایی باشیم.

معاونت پژوهشی

چکیده

دستگیری ملوانان و تفنگداران انگلیسی در آب‌های خلیج فارس در اول سال ۱۳۸۶ به واقعه‌ای تاثیرگذار و پرسروصدا در عرصه روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شد. از این روی داد، روایت‌های مختلف و متعارضی مطرح شد و ناقلین روایت‌ها تلاش کردند آنرا به روایتی مسلط تبدیل نمایند و بر برداشت دیگران از طرفین و سیاست خارجی آنها تاثیر بگذارند. فرض این است که رفتار کشورهای دیگر در قبال ایران بر اساس برداشت تصمیم‌گیرندگان آن کشورها از جمهوری اسلامی ایران شکل می‌گیرد و رویدادهایی مثل دستگیری ملوانان تاثیر قابل توجهی بر برداشت دیگران از ایران دارد. این برداشت متاثر از روایت‌های گوناگونی که از واقعه موصوف ارائه می‌شود، قرار دارد و هر کدام از این روایت‌ها که از سوی دولت‌ها یا تصمیم‌گیرندگان آنها مورد قبول واقع می‌شود، بیشترین تاثیر را در شکل‌گیری برداشت آنها از ایران خواهد داشت این نوشته ضمن ارائه روایت‌های گوناگون از واقعه، تاثیر آن را بر برداشت دیگران از جمهوری اسلامی ایران بر سه موضوع موقعیت بین‌المللی ایران، جهت‌گیری‌های اساسی سیاست خارجی و مسئله یا موضوع سیاسی سیاست خارجی ج.ا. ایران بررسی کرده و نشان داده است.

مقدمه

در دوم فروردین ماه ۱۳۸۶ نیروهای مسلح ج.ا. ایران ۱۵ تن از ملوانان و تفنگداران انگلیسی را در دهانه اروند به اتهام تجاوز بر آب‌های سرزمینی ایران دستگیر کردند. اقدام ایران واکنش تند انگلستان و متحدین آن را در پی داشت و موجب تشدید تنش میان آنها شد. مقامات جمهوری اسلامی ایران آنها را متجاوز به آب‌های سرزمینی و جاسوس اعلام کردند که می‌توان آنها را به همین اتهامات محاکمه کرد. در مقابل، انگلستان ضمن قطع کامل روابط دو جانبه به ارائه پیش‌نویس بیانیه‌ای به شورای امنیت اقدام و عمل ایران را محکوم کرد. جمهوری اسلامی ایران، ناگهان پس از پخش اعترافات تلویزیونی ملوانان، در اقدامی نمایش خبر آزادی آنها را اعلام کرد و طی مراسمی که رئیس‌جمهور و مقامات عالی مرتبه دیگر دولت حضور داشتند آنها را آزاد کرد.

در خصوص علل رفتاری هر دو طرف پرسش‌ها و پاسخ‌های زیادی مطرح شده است. در عین حال ابهامات زیادی در مورد درک آنها وجود دارد. اما موضوعی‌ای که این نوشته می‌خواهد به آن بپردازد، پیامدهایی است که این اقدام به صورت تغییر و تحول در برداشت آنها از ایران، در کوتاه مدت و درازمدت می‌تواند برای جمهوری اسلامی ایران در سطوح گوناگون داخلی، منطقه‌ای، و جهانی در پی داشته باشد. چنین پیامدهایی ممکن است مادی و عینی باشند و یا از جنس امور غیرمادی و مؤثر در برداشت و ادراکات تصمیم‌گیرندگان و مردم ایران از موقعیت کشور خودشان از یک سو و برداشت دیگران از رفتار و الگوی رفتاری آن در عرصه بین‌المللی از سوی دیگر باشد. به نظر می‌رسد این بخش از رویداد فوق به رغم اهمیت بالایی که دارد کمتر مورد توجه قرار گرفته است و این نوشته تلاش دارد به این مهم بپردازد.

بر این اساس، پرسش اصلی آن به شرح زیر است: ماجرای دستگیری و آزادی ملوانان و تفنگداران انگلیس چه تاثیری بر برداشت دیگران از الگوی رفتاری و موقعیت بین‌المللی ایران می‌گذارد؟ فرض اساسی این است که جمهوری اسلامی ایران در یک جامعه بین‌المللی قرار دارد و برداشت آنها از موقعیت و رفتار ایران در نحوه تعامل آنها با این کشور نقش تعیین‌کننده دارد. به رغم پایداری

برداشت‌ها، رویدادهایی از قبیل موضوع مورد بحث تاثیر قابل توجهی در تغییر ادراکات دیگران از دولت دارد.

به طور منطقی این نوشته از چند بخش تشکیل می‌شود. در بخش نخست روایت‌های^۱ گوناگون از متغیر مستقل مطرح خواهد شد. سازوکار تاثیرگذاری این رویداد مبحث بعدی نوشته را تشکیل می‌دهد. در این قسمت ضمن اشاره به چارچوب نظری بحث موقعیت بین‌المللی و الگوی رفتاری جمهوری اسلامی ایران در برداشت دولت‌ها و مردمان دیگر مطرح می‌شود تا میزان اثرگذاری رویداد اخیر در سطوح و ابعاد گوناگون آشکار شود.

الف. روایت‌ها و مقاطع

با وجود اینکه در عالم واقع، امری واحد اتفاق افتاده است، اما برداشت‌ها و روایت‌ها از آن متفاوت است. چرایی این تفاوت‌ها موضوع بحث نیست اما در همین خصوص، چند نکته جدی وجود دارد و روایت‌ها در این نقطه‌ها از هم جدا شده و تاثیرگذاری این رویداد بر رفتار و تصمیمات بعدی افراد و کشورها متأثر از انتخاب یا تمایل به هر یک از آنها می‌باشد. در آغاز ماجرا نقطه افتراق این است که آیا دستگیری ملوانان انگلیسی امری اتفاقی بود یا اقدامی از پیش برنامه‌ریزی شده و با هدف و انگیزه مشخص. در همین مقطع پرسش دوم این است که آیا واقعاً نیروهای انگلیسی در آب‌های ایران بودند یا در آب‌های سرزمینی عراق قرار داشتند؟ اگر در آب‌های ایران بودند، اقدام‌شان هدفمند محسوب می‌شد و از سوی مقامات ارشد آن کشور در قالب یک راهبرد کلان قابل تفسیر است یا صرفاً اقدامی سهوی و از روی بی‌توجهی همان نیروهای عملیاتی بود؟ هر کدام از این دو وجهی‌ها به روایت‌های مختلف و متفاوتی منتهی می‌شود و تاثیرات رفتاری متفاوتی را بر جای می‌گذارد.

روایت شماره ۱: جمهوری اسلامی ایران در یک اقدام از پیش برنامه‌ریزی شده و با هدف تحقیر انگلستان و آمریکا در منطقه و نشان دادن قدرت و توانایی خود بر مردم و کشورهای منطقه و انحراف

۱. Narrations

افکار عمومی داخلی از تصویب قطعنامه ۱۷۴۷ ۱۵ تفنگدار و ملوان انگلیسی را که در قالب نیروهای سازمان ملل مشغول بازرسی یک کشتی هندی برای جلوگیری از قاچاق کالا و اسلحه به شورشیان عراق بودند، به آب‌های ایران هدایت کرده و آنها را به گروگان گرفتند.

روایت شماره ۲: نیروهای سپاه پاسداران در راستای صیانت از سرزمین ایران و حفظ امنیت و حق حاکمیت مردم، ۱۵ ملوان و تفنگدار متجاوز انگلیسی را در داخل آب‌های سرزمینی ایران در خلیج فارس دستگیر کردند. به رغم تعهد قبلی دولت انگلستان این نیروها چندین بار حریم دریایی ایران را مورد تجاوز قرار داده بودند و آخرین بار در حالی که ۵۰۰ متر در داخل آب‌های سرزمینی ایران بودند. دستگیر شدند. دستگاه‌های موقعیت‌یاب موجود در درون این قایق‌ها بطور دقیق نشان می‌دهد که آنها در آب‌های سرزمینی ایران بودند.

به همین ترتیب می‌توان روایت‌های دیگری را نیز مطرح کرد که کم و بیش در دوره وقوع رویداد و پس از آن در رسانه‌های گروهی مطرح می‌شدند.

مقطع دوم رویداد را می‌توان دوره بازداشت نیروهای انگلیسی در ایران در نظر گرفت. در این دوره نیز اقدامات گوناگونی از سوی جمهوری اسلامی ایران، دولت انگلستان و سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی صورت گرفت که در قالب روایت‌های متفاوتی عرضه شد. تعلیق کامل روابط ایران و انگلستان، احضار سفرا به وزارت خارجه کشورها، پخش تلویزیونی اعترافات ملوانان و تفنگداران انگلیسی از شبکه العالم، تظاهرات در جلوی سفارت انگلستان در تهران، طرح محاکمه ملوانان و تهدید به انجام اقداماتی خارج از شیوه‌های دیپلماتیک تماماً، موضوعاتی هستند که طرفین و یا بازیگران مختلف روایت‌های متفاوتی را از آنها بیان می‌کنند. نکته اساسی افتراق میان روایت‌های مقطع بازداشت، به اعترافات ملوانان معطوف است که آیا به صورت اجباری و یا اختیاری بود. هر کدام از طرفین و یا بازیگران با تاکید بر دیدگاه‌های خود سعی داشتند با ارائه دلایل و مستندات، طرف و روایت مقابل را در نزد مخاطبین بی‌اعتبار سازند. جنگ تبلیغاتی وسیعی در این دوره شکل گرفت که در به کرسی نشستن روایت آنها و دستیابی به موقعیت روایت مسلط از موضوع و در نتیجه تاثیرگذاری بر روند تحولات و شکل‌گیری تصویر هر کدام از بازیگران در ذهن افراد، گروه‌ها و بطور

عام بازیگران دیگر نقش مهمی را ایفا کرد. این دوره که حدود دو هفته طول کشید به لحاظ زمانی طولانی‌ترین دوره بحران است و مهارت بازیگری و توان تبلیغی و اقناعی دو طرف را در این دوره می‌توان مشاهده کرد. چرخه کنش و واکنش در این دوره با سرعت تمام می‌چرخید.

سومین مقطع بحران را می‌توان دوره آزادسازی نیروهای انگلیسی از سوی جمهوری اسلامی ایران تلقی کرد. این دوره با وجود اینکه از نظر زمانی کوتاه است، اما مقطعی حساس با روایت‌های متفاوت می‌باشد؛ ابهامات زیاد و پرسش‌ها متعدد است. جمهوری اسلامی ایران آزادی ملوانان انگلیسی را هدیه‌ای به مردم انگلستان اعلام کرد که به مناسبت عید پاک و میلاد حضرت رسول اکرم صورت گرفته است. در رسانه‌های گروهی و افکار عمومی سه روایت دیگر نیز شکل گرفت که هر کدام از آنها قراین و شواهد قابل توجهی ارائه می‌دهند.

نخست، جمهوری اسلامی ایران و انگلستان در مورد آزادی ملوانان انگلیسی و افراد ایرانی به گروگان گرفته شده در عراق و ترکیه معامله کرده‌اند. آزادی جلال شرفی دبیر دوم سفارت ایران در بغداد، اعلان دیدار نمایندگان صلیب سرخ با افراد ربوده شده ایرانی در اربیل و احتمال ملاقات کنسولی ایران با آنها در آینده نزدیک دلایل و شواهدی بودند که به رغم رد و تکذیب انجام هرگونه معامله از سوی مقامات دو کشور ایران و انگلستان، به کرات از سوی ناقلین این روایت مطرح می‌شود.

دوم، آزادی ملوانان انگلیسی اساساً تحت فشار انگلستان و در نتیجه التیماتومی صورت گرفت که تونی بلر به دولت ایران داد. نخست وزیر انگلستان یک روز قبل از آزادی ملوانان این کشور اعلام کرد که ۴۸ ساعت آینده برای رسیدن به راه حل حساس است و در صورت شکست راه حل‌های دیپلماتیک تصمیمات شدیدی اتخاذ خواهد کرد و مرحله دیگری را اتخاذ خواهد نمود که بسیار سخت‌گیرانه است.

روایت سوم به نوعی در پاسخ به روایت قبلی شکل گرفت. بر اساس این روایت، جمهوری اسلامی ایران به اهداف خود دست یافته بود و ضرورتی نبود تا خود را در معرض خطر قرار دهد. آزادی ملوانان انگلیسی به این خاطر انجام شد که هدف‌های مورد نظر کاملاً تحقق یافته بودند و نگهداری آنها عملاً سودی نداشت. اقدام دکتر احمدی‌نژاد در آزادی ملوانان بازداشت شده بریتانیایی

به موقع و هوشمندانه بود. احمدی‌نژاد نشان داد که با روایت و جسارتی فراتر از دو سلف خود، خاتمی و هاشمی، امواج تحمیل شده را مهار می‌کند؛ امواجی که گاه کیان مملکت را در معرض مخاطرات جدی قرار می‌دهد.

در مقطع سوم علاوه بر علل و انگیزه‌های آزادی ملوانان بازداشت شده انگلیسی، موضوع دیگری نیز موجب طرح روایت‌های گوناگون شد و آن نحوه آزادی آنها بود. برخی روایت‌ها به حمایت از اقدام رئیس‌جمهور و عده‌ای به مخالفت با آن برخواسته و اقدام آن را شدیداً مورد انتقاد قرار دادند. نگاهی به سخنان نمایندگان مجلس، وبلاگ‌های فارسی، سرمقاله روزنامه‌ها، و بالاخره پیام‌های کوتاه تلفنی تماماً نشان دهنده رواج روایت‌هایی متفاوت از روایت رسمی در جامعه است.

آخرین مقطع این رویداد را می‌توان دستاوردها و پیامدهای کوتاه مدت و بلندمدت آن تلقی کرد. در این مورد نیز روایت‌های متفاوتی نقل می‌شود. برخی پیامدهای آن را مثبت و برخی دیگر منفی ارزیابی می‌کنند. در روایت مثبت اعلام می‌شود که جمهوری اسلامی با این اقدام میزان آمادگی و توانمندی طرف مقابل را سنجید. اتخاذ تصمیمات آینده بر اساس برداشت عینی از طرف مقابل می‌تواند نتایج مثبت یا کمتر زیان‌بار را به همراه داشته باشد. در حالیکه در روایت منفی نمی‌توان نتایج مثبتی برای این اقدام تصور کرد. بخصوص نحوه آزادی نظامیان انگلیسی با پرسش‌های جدی مواجه است. در این روایت، اقدام ایران در بازداشت ملوانان انگلیسی موجب احیای فضای ذهنی دوره اشغال سفارت آمریکا از سوی ایران در آغاز انقلاب اسلامی شده است؛ جنبش صلح طلبی در جهان به خصوص انگلستان با این عمل از بین رفته و موقعیت جناح جنگ طلب در کاخ سفید و بریتانیا بهبود یافته است؛ و بالاخره گفته‌های این ملوانان پس از آزادی و نقل خاطرات خود از دوره بازداشت، چهره دولت ایران را در عرصه بین‌المللی مخدوش ساخته است.

در خصوص پیامدهای این ماجرا نکته دیگری نیز وجود دارد که هر کدام از روایت‌ها سعی دارند از منظر خاص خود به آن نگاه کرده و ارزیابی متفاوتی از آن ارائه دهند. درس برگرفته از الگوی تعامل با جمهوری اسلامی ایران، دیپلماسی یا الگوی خاص دیپلماسی بریتانیا می‌تواند به نتایج مثبتی منتهی شود. سایر مشکلات موجود میان ایران و غرب می‌تواند به این طریق حل و فصل شود. «این دستگیری

همزمان با قطعنامه سازمان ملل در مورد تحریم ایران، اعزام ناوهای هواپیما بر آمریکا به خلیج فارس، و تحریم بانک‌های ایرانی بود. گرچه آمریکا سیاست رویارویی با ایران را موفقیت‌آمیز می‌خواند، اما رفتار ایران در خلیج فارس غیر از این را می‌گوید. در چنین شرایطی بریتانیایی‌ها از این سیاست پیروی نکردند و با تاکید بر دیپلماسی، از خود واقعگرایی نشان دادند و ایرانیان نیز در مقابل همانگونه عمل کردند. نکته پایانی این است که کدام یک از این روایت‌ها در شکل دادن به برداشت دیگران از جمهوری اسلامی موثرتر بوده است. به نظر می‌رسد میزان اثرگذاری آنها در مخاطبان گوناگون متفاوت است و متاثر از سازوکارهایی است در مبحث بعد به آن اشاره می‌شود.

ب. سازوکار برتری روایت‌ها

در نگاه سازه‌نگارانه برداشت دیگران از یک دولت نقش اساسی در شکل‌گیری هویت آنها دارد. «دگر» دولت‌ها متاثر از برداشت آنها از رویدادها شکل می‌گیرد. در عین حال، واقعیت‌ها از کانال روایت‌ها عبور کرده و به شکل‌گیری هویت‌ها کمک می‌کنند. روایت‌های متفاوت تأثیرات متفاوتی بر مخاطبین خود دارند. روایت‌ها در تعارض و رقابت با هم قرار دارند. آنها با همدیگر رقابت کرده و تلاش دارند موقعیت بهتری را کسب کنند. میزان موفقیت هر کدام از روایت‌ها و کسب موقعیت برتر در شکل دادن به برداشت دیگران از موضوع، به عوامل متعددی بستگی دارد که در زیر به اختصار به آنها اشاره می‌شود.

هر کدام از روایت‌ها از سوی افراد، گروه‌ها و سازمان‌هایی طرح و تعریف می‌شوند؛ میزان اعتبار قبلی آنها در نزد مخاطبین، نقش مهمی در پذیرش این روایت‌ها دارد. عامل دوم، انسجام منطقی و سازگاری معنایی روایت است. روایت‌ها گزاره‌های خبری متعددی هستند که با قرار گرفتن در کنار هم یک امر واقع را بازتعریف می‌نمایند. سازگاری درونی روایت از یک سو و انطباق آن با یافته‌های پیشینی شنوندگان از سوی دیگر می‌تواند به موفقیت بیشتر روایت کمک کند. واکنش دیگران به روایت مطرح شده می‌تواند به بازتعریف آن، تکرار آن و در نتیجه به اصلاح، انسجام و روند تأثیرگذاری آن کمک کند. روایت‌ها هر چقدر بیشتر تکرار شوند، در روند یادگیری آن در جامعه و در نتیجه اثرگذاری آن بیشتر

مؤثرند. چهارمین عامل میزان دسترسی شنوندگان به روایت‌ها و نقش و جایگاه خود مخاطبین است. برخی روایت‌ها به خاطر اینکه کمتر در دسترس مخاطبین هستند، پس از مدتی به فراموشی سپرده می‌شوند، روایت‌ها اموری اجتماعی هستند که حیاتشان به تکرارشان است. در عین حال، اهمیت روایت‌ها به مخاطبین آنها نیز می‌باشد. هرچقدر مخاطبین و تکرار کنندگان جایگاه بالاتری داشته باشند، میزان اثرگذاری آن بیشتر خواهد بود. پذیرندگان روایت هر چقدر موقعیت مهمتری در دولت‌ها داشته باشند تاثیر روایت بر تصمیمات و در نتیجه رفتار دولت‌ها بیشتر خواهد بود.

ج. برداشت‌های گوناگون از جمهوری اسلامی ایران

اکنون بار دیگر به پرسش اصلی نوشته برگشته و با توجه به روایت‌های گوناگون از رویداد بازداشت ملوانان بریتانیایی در ایران و مشخصات هر کدام از این روایت‌ها، تاثیر آن رویداد را بر برداشت دیگران از ایران در سه حوزه موقعیت ایران، برداشت دیگران از انگیزه‌های ایران و بالاخره جهت‌گیری موضوعی سیاست خارجی ایران مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد.

موقعیت ایران: مفهوم موقعیت به نفوذ و قدرت کشور مربوط است که مهمترین عنصر در چگونگی رفتار کشورهای دیگر می‌باشد. اقدام جمهوری اسلامی ایران در بازداشت ملوانان انگلیس از چند جهت و در چند سطح نشان دهنده قدرت آن ارزیابی می‌شود. نخست، این عمل اقدامی فعالانه بود و ابتکار عمل آن در دست ایران قرار داشت. به نظر می‌رسد هم در سطح رهبران کشورهای مختلف، و هم در سطح مردمی اقدامی مقتدرانه تلقی می‌شود، بخصوص در روایتی که نیروهای انگلیس به آب‌های سرزمینی ایران وارد شده و جمهوری اسلامی ایران بازداشت آنها را در واکنش به تصویب قطعنامه ۱۷۴۷ و بازداشت نیروهای ایرانی در اربیل و یا به نیت انجام معامله‌ای صورت نداده است. در این روایت که اقدام در چارچوب مقررات بین‌المللی است و کاملاً در راستای حفظ حق حاکمیت و دفاع از تمامیت ارضی قرار دارد، موقعیت قدرتی ج.ا.ایران افزایش یافته است. اقدام آن مشروع و در چارچوب قوانین بین‌المللی قرار دارد و از این جهت که آن اقدام علیه نیروهای کشور قدرتمندی صورت گرفته است، عملاً نشان دهنده این است که اقدام مقتدرانه است.

جهت‌گیری‌ها: برداشت دیگران از جمهوری اسلامی ایران را می‌توان با ابزار دیگری نیز بسنجد. رفتار یا سیاست خارجی کشورها معمولاً به لحاظ جهت‌گیری کلان به چهار جهت‌گیری اصلی تقسیم می‌شود: جهت‌گیری انزواگرایانه، همکاری‌طلبانه، رقابتی و منازعه‌آمیز. پرسش این است که اقدام ایران در بازداشت ملوانان بریتانیایی به خاطر ورود غیرقانونی به آب‌های سرزمینی ایران در ذهن دیگران کدام یک از جهت‌گیری‌های فوق را تقویت می‌کند. کشورهای غربی در تلاشند جمهوری اسلامی ایران را در عرصه بین‌المللی منزوی سازند. اما اقدام ایران نشان دهنده این است که خود جمهوری اسلامی ایران تمایلی به سیاست انزواگرایانه ندارد. از چهار مقطع رویداد بازداشت نیروهای انگلیسی، دو مقطع اول آن یعنی بازداشت و نگهداری آنها در ایران نشان دهنده جهت‌گیری همکاری‌جویانه نیست. تنها در مقطع سوم (آزادی ملوانان) و آن هم با روایت مورد نظر دولت ایران، می‌توان رفتار ایران را همکاری‌جویانه تلقی کرد. اگر روایت ایران در خصوص آزادی ملوانان انگلیسی مورد پذیرش مخاطبین قرار گیرد، می‌توان گفت که برداشت آنها به سوی جهت‌گیری همکاری‌جویانه بیشتر شده است. با توجه به تاثیرات دو مقطع نخست و همچنین نظر به وجود روایت‌های متعارض با روایت رسمی جمهوری اسلامی ایران مثل انجام معامله‌ای، اقدام به دلیل موضع تند انگلستان و احتمال بروز خطرات شدید بر ایران، تمایل به تلقی همکاری‌جویانه از سیاست خارجی ایران کم‌رنگ‌تر می‌شود.

با وجود این، برداشت دیگری نیز وجود دارد که نشان دهنده همکاری نه از روی علاقه و تمایل درونی مقامات جمهوری اسلامی ایران بلکه جهت‌گیری همکاری‌جویانه به دلیل اجتناب از پیامدهای بدتر می‌باشد. بطور کلی به نظر می‌رسد دولتمردان غربی رفتار ایران را در این موضوع همکاری‌جویانه نمی‌بینند و اگر از سوی برخی‌ها، این اقدام به عنوان جهت‌گیری همکاری‌جویانه طرح می‌شود، آن را ناشی از اجبار و تدابیر دیپلماتیک می‌دانند. به بیانی دیگر، در چارچوب این روایت، همکاری ایران در آزادی ملوانان انگلیسی بیش از آنکه از روی اختیار باشد از روی اجبار است و بعید به نظر می‌آید که این برداشت بتواند رفتار و سیاست دیگران را در مورد جمهوری اسلامی ایران تصحیح و آنها را به همکاری متقابل سوق دهد.

دو جهت‌گیری کلان دیگر رفتار رقابتی و منازعه‌آمیز است. جهت‌گیری رقابتی معمولاً از سوی دولت‌های ایدئولوژیک مثل دولت‌های آزادی‌خواه، انقلابی، ضدکمونیسم و ضدامپریالیسم که عموماً داعیه ارائه ارزش‌ها و نظام‌های متفاوتی هستند، اتخاذ می‌شود. این نوع کشورها درست برخلاف کشورهای انزوآگرا، برون‌گرا هستند. برون‌گرایی آنها موجب جهت‌گیری همکاری‌جویانه با دولت‌های هم‌عقیده خود و رقابت سخت با دولت‌های مقابل می‌شود. اگر رقابت آنها تشدید شود و به اقدامات عملی سخت منجر گردد رفتار رقابتی به رفتار منازعه‌آمیز تبدیل می‌شود.

رفتار جمهوری اسلامی ایران (در رویداد مورد بحث) در قبال دولت انگلستان و آمریکا بیشتر رفتاری رقابتی و منازعه‌آمیز بود. به همین صورت با پذیرش روایت جمهوری اسلامی ایران از رفتار تجاوزکارانه و انجام اقدامات جاسوسی ملوانان انگلیسی می‌توان گفت که رفتار انگلستان نیز نه تنها رقابتی بلکه منازعه‌آمیز است. برداشت مقامات جمهوری اسلامی ایران از رفتار انگلستان و آمریکا در منطقه هویتی است و آنها دگر همدیگر محسوب می‌شوند. مقامات انگلستان و سایر کشورهای غربی چنین نگاهی به جمهوری اسلامی ایران دارند و اقدام اخیر آن را نوعی اقدام منازعه‌آمیز می‌دانند که به صورت کنترل شده به اجرا درآمد. البته مقاطع مختلف رویداد در ایجاد چنین تصویری از جهت‌گیری کلان جمهوری اسلامی ایران در نزد مقامات دولت‌های غربی یک دست نیست. آزادی ملوانان بیشتر به سوی همکاری تمایل دارد. در حالیکه پخش نوارهای ویدئویی اعترافات ملوانان از سوی مقامات دولت انگلستان به عنوان رفتاری خصومت‌آمیز تلقی می‌شود. با وجود همه اینها کلیت رویداد از نظر مقامات دولت‌های غربی و همچنین مردم و مطبوعات آنها نشان دهنده رفتار منازعه‌آمیز جمهوری اسلامی ایران با غرب است. این موضع نزد مردم مسلمان منطقه بخصوص مردمان کشورهای عربی جلوه متفاوتی دارد. از نظر آنها منازعه ایران با غرب مطلوب و نشان دهنده قدرت و عظمت آن است. البته تصور آنها از ماهیت رفتار ایران متفاوت نیست، بلکه به منازعه با غرب ارزش قائلند.

حوزه اساسی یا مسئله: آخرین سنجش سیاست یا رفتار خارجی دولت‌ها با توجه به موضوع یا مسئله اساسی آن کشور در سیاست خارجی است. سیاست خارجی کشورها معطوف به چه موضوع و مسئله‌ای است. نئومی‌ویش (Naomi B. Wish) برای شناخت نقش‌های متصور در سیاست خارجی،

آنها را به پنج حوزه اقتصادی، سیاسی / دیپلماتیک، ایدئولوژیک، سرزمینی / دفاعی و ارزش‌های جهان شمول تقسیم می‌کند. در حوزه مسئله اقتصادی توجه اصلی سیاست خارجی کشور به حفظ و گسترش منابع یا توسعه صنعتی کشور معطوف است. کشورها سیاست خارجی خود را در حوزه اقتصادی تعریف کرده و در پی اهداف اقتصادی می‌باشند. حوزه سیاسی / دیپلماتیک به معنای این است که سیاست خارجی کشور در پی تقویت موقعیت سیاسی کشور در حوزه یا عرصه سیاست بین‌المللی است. مسئله اصلی سیاست و تصمیم‌گیرندگان، روابط با سایر دولت‌ها مثل، شرکت در اتحادها و ائتلاف‌های سیاسی، همزیستی مسالمت‌آمیز، میانجی‌گری بین دولت‌های مختلف است. مفهوم سیاست خارجی معطوف به ایدئولوژی به این معنی است که مسئله اصلی سیاست خارجی، دفاع، تقویت یا رفتار بر اساس سیستم ارزشی یا راه و روش خاص زندگی مثل کمونیسم، سرمایه‌داری، سوسیالیسم... می‌باشد و غیر خود را باطل تلقی می‌کند. سیاست سرزمینی / دفاعی به معنای حفظ، دفاع و حتی گسترش امنیت و تمامیت سرزمینی یک کشور است. یعنی سیاست خارجی و رفتار آن معطوف به دفاع از قلمرو خود و یکپارچگی سرزمینی خود می‌باشد. بالاخره دولت‌هایی که سیاست خارجی آنها به ارزش‌های جهان شمول مربوط است. حفظ صلح، حقوق بشر و آزادی‌های مدنی نمونه‌هایی از این ارزش‌ها تلقی می‌شوند. هرچند نمی‌توان خطوط مشخصی میان این حوزه‌ها ترسیم کرد و آنها را از همدیگر تفکیک نمود، اما چیزی که مهم است، این است که می‌توان با چنین تقسیماتی حوزه یا مسئله اصلی کشور در سیاست خارجی را نشان داد.

در موضوع مورد بحث این نوشته دو مسئله یا حوزه اقتصادی و ارزش‌های جهان شمول چندان مطرح نیستند. سه مسئله سرزمینی / دفاعی، ایدئولوژیک و سیاسی / دیپلماتیک قابل تأمل هستند. بطور مشخص موضوع و مسئله اصلی در روایت جمهوری اسلامی ایران، به طور کامل معطوف به سرزمین و تمامیت ارضی کشور است. نیروهای انگلیسی به آب‌های سرزمینی ایران تجاوز کرده و دست به اقدامات جاسوسی زده‌اند. جمهوری اسلامی ایران در دفاع از حاکمیت سرزمینی خود به بازداشت آنها اقدام نموده است. مسئله کاملاً دفاعی / سرزمینی است. چنین رفتاری بسیار مرسوم و مورد قبول جامعه جهانی است. خواست ایران مبنی بر تعهد انگلستان به عدم تکرار این نوع رفتارها تقویت‌کننده

این نگرش است، اما پخش خبر بازداشت ملوانان و اعترافات آنها از شبکه العالم و تلاش برای تحت تاثیر قرار دادن افکار عمومی جهان عرب انگیزه‌های متفاوتی را مطرح می‌سازد و مسئله را از حالت دفاعی / سرزمینی به سوی مسئله ایدئولوژیکی، سوق می‌دهد.

حل و فصل مسالمت‌آمیز از طریق بهره‌گیری از کانال‌های دیپلماتیک و جه سیاسی / دیپلماتیک مسئله را تقویت می‌نماید. به نظر می‌رسد دولت‌های غربی با تولید و بازتولید روایت خاص از اهداف و انگیزه‌های جمهوری اسلامی ایران در بازداشت ملوانان انگلیسی، یک تلقی ایدئولوژیک را از رفتار جمهوری اسلامی ایران ترسیم می‌نمایند. در عین حال، ایالات متحده سعی دارد با منازعه آمیز نشان دادن آن و ارائه راه‌حل‌های نظامی برای مسئله، آنرا شدیداً ایدئولوژیک توصیف نماید. اما سایر دولت‌های غربی به نسبت آن را سیاسی / دیپلماتیک توصیف می‌کنند که در راستای بهبود موقعیت جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان اسلام صورت گرفته است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

بطور کلی به نظر می‌رسد برداشت دولت‌های غربی از جمهوری اسلامی ایران از رویداد بازداشت ملوانان انگلیسی متاثر شده است. آنها متاثر از روایت‌های خاص اقدام ایران را ناشی از تحت فشار بودن آن، تلاش برای قدرتمند نشان دادن خود در منطق و گسترش نفوذ منطقه‌ای خود، ارزیابی می‌کنند. از نظر آنها حتی اگر اقدام ایران در بازداشت ملوانان قدرتمندانه تلقی شود، این قدرت بیش از آنکه سازنده و معطوف به تامین اهداف ایجابی باشد تخریب‌گر و سلبی تلقی شده است. در حوزه جهت‌گیری‌های انگیزشی نیز اقدام مزبور در نگاه دولت‌های غربی نشان دهنده رفتار رقابتی و منازعه‌آمیز ایران است هرچند ابعاد همکاری‌جویانه آن نیز قابل مشاهده بود. به بیان دیگر، این رویداد برداشت غربی‌ها از جهت‌گیری ایران مبنی بر رفتار رقابتی و منازعه‌آمیز را تشدید کرد. با وجود این، آزادی ملوانان انگلیسی الگوی رفتاری جدیدی را نشان داد که می‌تواند الگوی رفتاری غرب در قبال جمهوری اسلامی ایران را تحت تاثیر قرار دهد: جمهوری اسلامی ایران به رغم بازی رقابتی، در شرایط فشار همراه با دیپلماسی به سوی بازی همکاری‌جویانه متمایل می‌شود. در مبحث مسئله اصلی

سیاست خارجی برداشت دولت‌های غربی بخصوص آمریکا و انگلستان متأثر از رویداد اخیر به سوی برداشت ایدئولوژیک از رفتار ایران متمایل شد. دو حوزه اقتصادی و ارزش‌های جهان شمول کم‌رنگ و رفتار مبتنی بر مسایل سرزمینی / دفاعی، سیاسی / دیپلماتیک و ایدئولوژی تقویت شدند. این برداشت که رفتار جمهوری اسلامی ایران ایدئولوژیک است، بیش از پیش تقویت شد.

چنین برداشت‌هایی می‌تواند برای جمهوری اسلامی ایران پیامدهای منفی زیادی داشته باشد. سیاست و رفتار این کشورها در قبال جمهوری اسلامی ایران به سوی دگرسازی، بهره‌گیری از شیوه‌های خشونت‌آمیز، ارائه یک بازی رقابتی و منازعه‌آمیز، تلاش برای تضعیف توانمندی‌های موقعیتی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران در منطقه سوق یابد.

بنابراین، جمهوری اسلامی ایران در گام نخست باید مشخص کند که چه تصور و برداشتی از آن در نزد کشورهای دیگر می‌تواند برای تامین اهداف و منافع ملی‌اش مفیدتر باشد: تصور یک بازیگر همکاری‌جو یا تصور یک بازیگر منازعه‌آمیز. برداشت دیگران نقش اساسی در سیاست و رفتار آنها دارد.

در گام دوم، جمهوری اسلامی ایران باید بین اهداف موقعیتی، جهت‌گیری کلان و حوزه‌های موضوعی سیاست و رفتار خارجی خود نوعی سازگاری و همسویی ایجاد کند تا امکانات و توانمندی‌ها در راستای اهداف و منافع ملی قرار گرفته و از خنثی‌سازی و به هدر دادن منابع جلوگیری شود.

کنترل و مدیریت بحران، نقش اساسی در جلوگیری از صدمات و تبدیل آسیب‌پذیری به فرصت دارد. جمهوری اسلامی با کنترل بحران ملوانان توانست از وارد شدن به مرحله خسارت بار جلوگیری نماید. اما به نظر می‌رسد با برنامه‌ریزی دقیق و رفتار سنجیده‌تر می‌تواند از وارد شدن آسیب بیشتر به کشور جلوگیری کند.

رفتار در قالب قواعد و هنجارهای پذیرفته شده جامعه بین‌المللی، می‌تواند موقعیت و موضع کشور را در عرصه جهانی تقویت نماید. اقدامات و روایت‌های مطرح شده از رویدادها می‌بایست با در نظر گرفتن هنجارهای بین‌المللی باشد.

شناخت روند شکل‌گیری و تاثیرگذاری روایت‌ها در ساختار برداشت تصمیم‌گیرندگان کشورهای دیگر و افکار عمومی از یک کشور، جایگاه مهمی دارد. جمهوری اسلامی ایران با درک عوامل موثر

در شکل‌گیری روایت‌ها و تسلط برخی از آنها بر روایت‌های دیگر که در مبحث دوم به آن اشاره شد، می‌تواند به تولید و بازتولید روایت‌های قوی‌تر از رویدادها اقدام نماید. با وجود این باید تاکید کرد که روایت‌ها اموری اجتماعی و برساخته هستند که از انگاره‌ها، هویت‌ها و تجارب انسان‌ها و جوامع متأثر شده و شکل می‌گیرند. آنها اموری زمینه‌مند و زمان‌بر هستند. توجه به ویژگی و الزامات خاص‌شان می‌تواند به موفقیت آنها کمک کند.

یادداشت‌ها

در نوشتن این گزارش از منابع زیر استفاده شده است.

۱. Naomi Bailin Wish, "Foreign policy Makers and their National Role Conceptions", *International studies Quarterly*, Vol

۲۴, No.۴ (Dec., ۱۹۸۰), pp. ۵۳۲ – ۵۵۴.

۲. منابع سایت‌های خبرگزاری‌های مهر، فارس نیوز، ایلنا، بازتاب، آفتاب نیوز، روزآنلاین و بی بی سی پرشین.

صفحه‌بندی و پرینت A۴ ۸۶۶/۲۷